

ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΕΣ ΣΤΙΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ - ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ

Χριστίνα Μπάνου, Θηρεσία Παναγοπούλου, Πέτρος Κωσταγιόλας

1. Εισαγωγή

Η παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά είναι συγκεντρωμένη στις βιβλιοθήκες, τα αρχεία και τα μουσεία. Η διατήρηση ή/και η διάσωση της πολιτισμικής κληρονομιάς στην περίπτωση εμφάνισης κινδύνων και καταστροφών αποτελεί ευθύνη και χρέος όσων εμπλέκονται στα συστήματα λήψης αποφάσεων στις βιβλιοθήκες-υπηρεσίες πληροφόρησης. Η βιβλιοθήκη, διαφυλάττοντας τη συλλογική μνήμη, αποτελεί θησαυροφυλάκιο της γνώσης (Στάικος, 1996. Lerner, 2001), έναν οργανισμό μνήμης ανεξάντλητο και απεριόριστο, που υπερβαίνει το χρόνο. Σε αυτήν ακριβώς την υπέρβαση του χρόνου, εμπόδιο στέκονται οι καταστροφές, οι οποίες απειλούν τις βιβλιοθήκες, καθώς και οι παράγοντες φθοράς του υλικού. Ως εκ τούτου, οι βιβλιοθήκες διαχρονικά έχουν, μεταξύ άλλων, ως καθήκον την προστασία του υλικού και της βιβλιοθήκης γενικότερα από κάθε είδους καταστροφές και απειλές.

Οι έννοιες της καταστροφής και των κινδύνων στις υπηρεσίες πληροφόρησης εξαρτώνται από τις τεχνολογικές, κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές συνθήκες. Κατά συνέπεια, οι «νέοι» κάθε φορά κίνδυνοι δεν γίνονται σε όλες τις περιπτώσεις άμεσα αντιληπτοί. Επίσης, η μεταβολή στη συχνότητα ή ακόμη και στις συνέπειες «παλαιότερων» κινδύνων δεν λαμβάνονται σε όλες τις περιπτώσεις υπόψη, με αποτέλεσμα οι επενδύσεις για τη διαχείριση καταστροφών και κινδύνων να μην πραγματοποιούνται εγκαίρως. Οι ραγδαίες μεταβολές στις τεχνολογίες της πληροφόρησης, αλλά και η διαθεσιμότητα μεθόδων διοίκησης και τεχνολογιών αντιμετώπισης οδηγούν στην ανάπτυξη σχεδιασμών διαχείρισης καταστροφών για φυσικές και ανθρωπογενείς καταστροφές στις περισσότερες χώρες του κόσμου.

Στη διεθνή κοινότητα σήμερα γνωστοποιούνται οι μικρές ή οι μεγάλες καταστροφές, που λαμβάνουν χώρα καθημερινά σε παγκόσμιο επίπεδο στις υπηρεσίες πληροφόρησης. Η άμεση πληροφόρηση οδηγεί σε εγρήγορση, έκφραση της οποίας αποτελεί η ολοένα αυξανόμενη σχετικά με

ζητήματα ετοιμότητας και πρόληψης καταστροφών βιβλιογραφία. Μεταξύ των ζητημάτων, που εξετάζονται από τη βιβλιογραφία, συμπεριλαμβάνονται η διερεύνηση μεθόδων για την μείωση των κινδύνων, η διαχείριση των συλλογών, η διατήρηση και η διάσωση του υλικού, ο εξοπλισμός των κτιριακών υποδομών, η πρόληψη και η αντιμετώπιση των καταστροφών. Σε αυτό το πλαίσιο, διεθνείς οργανισμοί όπως η IFLA και η UNESCO, αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες για να αφυπνίσουν την παγκόσμια βιβλιοθηκονομική κοινότητα, αλλά και το ευρύ κοινό, και να καταστήσουν σαφή την αναγκαιότητα λήψης προληπτικών μέτρων και υιοθέτησης διαδικασιών διαχείρισης καταστροφών: «Ο σχεδιασμός διαχείρισης καταστροφών πρέπει να αποτελεί προτεραιότητα για τις Βιβλιοθήκες καθώς οι συνέπειες του να κληθούν να αντιμετωπίσουν μια κατάσταση έκτακτης ανάγκης χωρίς ήδη δομημένο σχέδιο σηματοδοτεί για τον οργανισμό πέντε χρόνια διαταραχής της λειτουργίας της».

2. Ιστορική Επισκόπηση για τις καταστροφές στις βιβλιοθήκες

Η ιστορία των βιβλιοθηκών αποτελεί μέρος της ιστορίας του πολιτισμού. Ανάγκες κοινωνικές, οικονομικές, διοικητικές, πολιτικές οδήγησαν στη δημιουργία βιβλιοθηκών (Στάικος, 2002), χώρων δηλαδή αποθήκευσης και φύλαξης των γραπτών κειμένων, των βιβλίων, αλλά και των εγγράφων. Η συλλογική μνήμη της κοινότητας ήταν, με αυτόν τον τρόπο, διαφυλαγμένη και διαθέσιμη, τουλάχιστον σε ορισμένες ομάδες πληθυσμού. Η δημιουργία και η λειτουργία των βιβλιοθηκών συνδέεται άμεσα, λοιπόν, με τις εκάστοτε ιστορικές συνθήκες, και βέβαια με το υλικό της γραφής, την τυπολογία των βιβλίων, το είδος των αναγνωσμάτων, καθώς και το ρόλο του βιβλίου ως συλλογικού αγαθού ή ως μέσου κοινωνικής και πνευματικής υπεροχής. Η μετάβαση από τον πάπυρο στην περγαμηνή, από την περγαμηνή στο χαρτί, από τον κύλινδρο στον κώδικα συνεπαγόταν μεταβολές σε όλο τον κύκλο της παραγωγής, της διάθεσης και της χρήσης του κειμένου (Pollastron, 2007. Casson, 2006: 196-213). Ήδη από τους Σουμερίους και τους Ασσυρίους, από τους Αιγυπτίους και τη Μινωική Κρήτη, οι βιβλιοθήκες συνδέονταν με την οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα, και προσδιόριζαν το πολιτισμικό γίγνεσθαι (Στάικος, 2002).

2.1 Καταστροφές βιβλιοθηκών από την αρχαιότητα έως τον Μεσαίωνα

Οι πρώτες βιβλιοθήκες δημιουργήθηκαν στις κοιτίδες των αρχαίων πολιτισμών, συγκεκριμένα στη Μεσοποταμία και την Αίγυπτο, ως ιδιωτικές ή του κράτους συλλογές, προσιτές σε συγκεκριμένο κοινό (Στάικος, 2002. Casson, 2006). Επίσης, οι βιβλιοθήκες λειτουργούσαν αρχικά και ως αρ-

χεία, λόγω των συλλογών νομικών, διοικητικών ή εμπορικών εγγράφων (Raven, 2004). Σημαντικό είναι ότι στις βιβλιοθήκες υπήρχαν και αντιγραφικά εργαστήρια, όπως μαρτυρά η επιγραφή στην αρχαία Αίγυπτο σε τάφο αξιωματούχου, ο οποίος αναφέρεται ως «γραφέας του οίκου των βιβλίων» (Στάικος, 1996: 26). Η βιβλιοθήκη αποτελούσε, συνεπώς, έναν προνομιακό χώρο όχι μόνο διαφύλαξης της γνώσης, αλλά και εκμάθησης της γραφής και μύησης στον κόσμο της γνώσης. Το γεγονός ότι οι βιβλιοθήκες στεγάζονταν σε δημόσια, βασιλικά ή του ιερατείου κτίρια δηλώνει συνήθως ότι οι συλλογές δεν ήταν ανοιχτές για το κοινό. Αντιθέτως, η πρόσβαση ήταν εφικτή σε ορισμένες μόνο κοινωνικές τάξεις (Lerner, 2001. Στάικος, 2002). Για παράδειγμα, οι βιβλιοθήκες των ναών χρησιμοποιούνταν μόνο από το ιερατείο. Όσον αφορά στην τύχη των βιβλιοθηκών στη Μεσοποταμία, σχεδόν όλες χάθηκαν από πολέμους και πυρκαγιές. Επίσης, πόλεμοι, σεισμοί, πυρκαγιές, λεηλασίες, αλλά και διασπορά των συλλογών, καθώς και η φυσική φθορά, αποτελούν τις κυριότερες αιτίες καταστροφής των αρχαίων ελληνικών βιβλιοθηκών.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας, της οποίας η ύπαρξη, η λειτουργία και η κατάληξη στοιχειοθετούν στη συλλογική μνήμη των αναγνωστών την εικόνα ενός ιδανικού και χαμένου παραδείσου βιβλιοθήκης. Ο Λίβιος, ο Δίων ο Κάσσιος, ο Πλούταρχος, ο Σενέκας, ο Στράβων, ο Άουλος Γέλλιος, μεταξύ άλλων συγγραφέων, αναφέρονται στις συνθήκες και τα γεγονότα, που οδήγησαν στην καταστροφή της βιβλιοθήκης. Αντιφατικά στοιχεία υπάρχουν, πάντως, για τον αριθμό των απολεσθέντων τόμων: οι αριθμοί κυμαίνονται έως 400.000 και 700.000 βιβλία (Στάικος, 2002: 200-204. Lerner, 2001). Η πυρκαγιά, που θρυλείται ότι οδήγησε στην καταστροφή της βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας, αποτελεί ίσως την εικόνα, που συνοψίζει διαχρονικά στο νου του αναγνώστη-χρήστη τον κίνδυνο και την αποτρόπαιη καταστροφή. Όταν το 48 π. Χ. ο Ιούλιος Καίσαρ ενεπλάκη στον εμφύλιο πόλεμο μεταξύ της Κλεοπάτρας και του αδελφού της Πτολεμαίου ΙΓ', κήνηκαν περίπου 40.000 παύρινοι κύλινδροι, που βρισκόνταν σε αποθήκες στο λιμάνι. Ο Ιούλιος Καίσαρ, στην προσπάθειά του να απεγκλωβιστεί και να ελιχθεί στρατιωτικά, έβαλε φωτιά σε εξήντα αγκυροβολημένα πλοία στο λιμάνι της Αλεξάνδρειας, με αποτέλεσμα η φωτιά να εξαπλωθεί (Στάικος, 2002). Στην πυρκαγιά αυτή αποδόθηκε αρχικά η μερική καταστροφή της βιβλιοθήκης. Επίσης, υπάρχουν πληροφορίες για τη Βιβλιοθήκη και τη συρρίκνωσή της κατά τη βυζαντινή εποχή, ειδικότερα κατά τον 4ο μ. Χ. αιώνα, ενώ η «αραβική εκδοχή του αφανισμού της Βιβλιοθήκης» συνδέεται με τον χαλίφη Ομάρ, ο οποίος διέταξε την ολοκληρωτική πυρπόλησή της το 642 μ. Χ., μετά την κατάληψη της πόλης από τους Άραβες, όπως

μαρτυρούν τα έργα του Ίμπν αλ Κίφτι και του Άμπντ αλ Λατίφ (Στάικος, 2002: 214).

Η συνολική εικόνα, που δίνουν τα ιστορικά ευρήματα, είναι πως κατά την αρχαιότητα η συνηθέστερη αιτία καταστροφής των βιβλιοθηκών ήταν ο σεισμός και η πυρκαγιά, η οποία πολλές φορές αποτελούσε απόρροια ένοπλων συγκρούσεων. Επίσης, οι βιβλιοθήκες ως λεία πολέμου διαχρονικά αποτελούν μια ακόμη όψη λεηλασίας και καταστροφής, έστω και μερικής. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι αρχαίοι Ρωμαίοι μετέφεραν ολόκληρες ελληνικές βιβλιοθήκες στην Ιταλία ως λάφυρα πολέμου. Η βιβλιοθήκη του Λούκουλου ήταν η βιβλιοθήκη του βασιλιά του Πόντου Μιθριδάτη ΣΤ΄, η οποία είχε μεταφερθεί στη Ρώμη ως λάφυρο. Η βιβλιοθήκη των Μακεδόνων βασιλέων, η οποία αποτελούσε λεία πολέμου μετά τη μάχη στις Αιγές, συγκροτούσε την προσωπική βιβλιοθήκη του Ποπλίου Αιμιλίου, η οποία ακολούθως αποτέλεσε τον πυρήνα της πρώτης δημόσιας βιβλιοθήκης στη Ρώμη (Στάικος, 2005: 72-80).

Σημαντικό παράγοντα για την καταστροφή των βιβλιοθηκών αποτέλεσε και ο τρόπος, που αντιλαμβάνονταν οι εκάστοτε κοινωνίες, δια της πολιτικής και των θεσμών τους, το ρόλο της γνώσης και των βιβλιοθηκών. Η κοσμική και θρησκευτική εξουσία προσπάθησε πολλές φορές να λογοκρίνει και να περιορίσει τη διάδοση της γνώσης και την ελεύθερη διακίνηση των πνευματικών αγαθών, με αποτέλεσμα την καταστροφή βιβλίων ή ολόκληρων συλλογών. Επιπροσθέτως, ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει και στην περίπτωση βιβλιοθηκών, που χάθηκαν λόγω της διασποράς και της κακής διαχείρισης των συλλογών της. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η βιβλιοθήκη του Αριστοτέλη, ο οποίος είχε συγκροτήσει μια προσωπική συλλογή περίπου 400 βιβλίων (Στάικος, 2002: 114-115). Η ετήσια επιχορήγηση με 800 τάλαντα από τον Μ. Αλέξανδρο του έδινε τη δυνατότητα του εμπλουτισμού της συλλογής αυτής με βιβλία, τα οποία χρησιμοποιούσε όχι μόνο για την μελέτη του αλλά και για τις ανάγκες των μαθητών του στο Λύκειο, τη φιλοσοφική σχολή που είχε ιδρύσει.

Τη συλλογή του Αριστοτέλη κληρονόμησαν οι μαθητές του Θεόφραστος από τη Λέσβο και Εύδημος. Ο Θεόφραστος (372-286 π. Χ.) διηύθυνε το Λύκειο και αύξησε τον αριθμό των βιβλίων της βιβλιοθήκης με δικά του συγγράμματα. Με τη διαθήκη του κληροδοτούσε τη συλλογή στο Νηλέα, συμμαθητή του Αριστοτέλη στην Ακαδημία, ο οποίος αργότερα αποσύρθηκε στη γενέτειρά του, τη Σκήψη της Τρωάδας, μεταφέροντας τμήμα της βιβλιοθήκης (Στάικος, 2002). Όταν η Πέργαμος έγινε ρωμαϊκή επαρχία, οι απόγονοι του Νηλέα πούλησαν όσα βιβλία διασώθηκαν στον Απελλικώνα από την Τέω (πόλη της Ιωνίας) τον 1ο αι. π.Χ. Εκείνος φρόντισε να γίνουν αντίγραφα, προκειμένου να σωθούν τα κείμενα και να

καταστούν προσιτά ξανά στους κύκλους της Ακαδημίας και του Περιπάτου. Ο Απελλικόν, σύμφωνα με τον Στράβωνα, ήταν «φιλόβιβλος μάλλον ή φιλόσοφος». Όταν ακολούθως το 81 π.Χ. ο Σύλλας κατέλαβε την Αθήνα, ο Απελλικόν σκοτώθηκε και ο Σύλλας μετέφερε ως λάφυρο τη συλλογή του στη Ρώμη. Εκεί η βιβλιοθήκη του Αριστοτέλη συνδέθηκε με τον Έλληνα Τυραννίωνα, αιχμάλωτο πολέμου του Λούκουλλου, ο οποίος όμως του εξασφάλισε την ελευθερία του. Ο Τυραννίων, έχοντας σχέση με τον Σύλλα και τον βιβλιοφύλακά του, προσπάθησε να ταξινομήσει τα βιβλία της συλλογής του Αριστοτέλη, χωρίς όμως να ολοκληρώσει το εγχείρημα. Ακολούθως, ο Φαύστος, γιός του Σύλλα, κληρονόμησε τα βιβλία του Αριστοτέλη και η βιβλιοθήκη του έγινε κέντρο της ρωμαϊκής διανοήσης. Δυστυχώς, όταν ο Φαύστος χρεοκόπησε, δημοπρατήθηκαν τα βιβλία και χάθηκαν (Στάικος 2002: 120-126).

Γεγονός είναι ότι πολλές αρχαίες βιβλιοθήκες χάθηκαν, χωρίς να αφήσουν ίχνη, με αποτέλεσμα να γνωρίζουμε την ύπαρξή τους από πρωτογενείς ή/και δευτερογενείς πηγές (Lerner, 2001). Πάντως, όσο πλησιάζουμε χρονολογικά στο σήμερα, τόσο περισσότερες πληροφορίες έχουμε συνήθως στη διάθεσή μας για τη λειτουργία και την εξέλιξη συγκεκριμένων βιβλιοθηκών, καθώς και για τις συνθήκες που οδήγησαν στον αφανισμό τους.

2.2 Καταστροφές βιβλιοθηκών από την Αναγέννηση έως και τον 19ο αιώνα

Στο δεύτερο μισό του 16ου αιώνα ο John Leland δέχτηκε εντολή από τη βασιλική επιτροπή στη Βρετανία να ξεκινήσει έρευνα στις μοναστηριακές και ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες, ώστε να εντοπίσει όλα τα αιρετικά και τα θρησκευτικά βιβλία των συλλογών τους και ακολούθως να σταματήσει τη λειτουργία αυτών των βιβλιοθηκών. Το γεγονός σηματοδότησε την απαρχή μεγάλης καταστροφής για τα βιβλία και τις βιβλιοθήκες. Από την άλλη πλευρά, δηλωτικό της κακής χρήσης και αποθήκευσης των βιβλίων είναι ότι τα ράφια των βιβλιοθηκών του πανεπιστημίου της Οξφόρδης και του Κέιμπριτζ ήταν τόσο ασφυκτικά γεμάτα, ώστε, όταν ήθελαν να κάνουν ανανέωση των συλλογών τους, δεν δίσταζαν να τα καταστρέψουν. Υπάρχει η πεποίθηση πως έκαigan τα βιβλία προκειμένου να τα αντικαταστήσουν με καινούρια (Raven, 2004). Το 1671, φωτιά που κράτησε τρεις ημέρες, κατέστρεψε 8.000 πολύτιμα αραβικά τεκμήρια από τα 10.000, που είχε στη συλλογή της η Βιβλιοθήκη του Escorial. Παρομοίως, παρατεταμένης έκτασης πυρκαγιά το 1728 κατέστρεψε ολοκληρωτικά τη Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου της Κοπεγχάγης, ενώ αξιομνημόνευτη είναι και η πυρκαγιά που ξέσπασε το 1764 στη Βιβλιοθήκη του Χάρβαρντ. Το ίδιο άτυχη στάθηκε και η Βασιλική Βιβλιοθήκη της Σουηδίας, η οποία

το 1658 έχασε, επίσης λόγω πυρκαγιάς, 18.000 βιβλία από τα 25.000 καθώς και 1.100 χειρόγραφα από τα 1.400 της συλλογής της (James, 2004).

Παρόμοια γεγονότα με αυτά της Βρετανίας διαδραματίστηκαν και στην Αυστρία. Τον Ιανουάριο του 1782, ο αυτοκράτορας Ιωσήφ ΙΙ διέταξε τη διάλυση των μοναστηριών, με αποτέλεσμα περισσότερα από 700 μοναστήρια να διαλυθούν μέχρι τον θάνατο του ηγεμόνα. Η εντολή ήταν να διακοπεί η λειτουργία των μοναστηριών και να σφραγιστούν. Το Μάιο του 1782, ο αυτοκράτορας έδωσε εντολή όλα τα βιβλία να σταλούν στις πανεπιστημιακές Βιβλιοθήκες, βιβλιοθηκονόμοι των οποίων θα κατάρτιζαν καταλόγους και θα τους έστελναν στη βιβλιοθήκη των δικαστηρίων. Τα βιβλία, που θα απορρίπτονταν καθώς και όσα προϋπήρχαν στη συλλογή και δεν ήταν πλέον χρήσιμα, ορίστηκε να δημοπρατηθούν. Επιπροσθέτως, το 1786 οι βιβλιοθηκονόμοι έλαβαν εντολή να καταστρέψουν μεγάλα τμήματα μοναστηριακών συλλογών πωλώντας τα σε χαρτοποιούς, που τα πολτοποιούσαν για νέα χρήση.

Οι λίστες με τα επιλεχθέντα από τη Βιβλιοθήκη των δικαστηρίων βιβλία αποδεικνύουν πως είχαν επιλεγεί τα πιο σημαντικά χειρόγραφα των μοναστηριακών Βιβλιοθηκών, χωρίς όμως να γνωρίζουμε τον ακριβή αριθμό τους. Πάντως, από την επαρχία της Μοραβίας, η Βιβλιοθήκη του δικαστηρίου πήρε 24 από τα συνολικά 96.000 μοναστηριακά βιβλία (Raven, 2004). Η πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη της Βιέννης, όπως και άλλες, θεώρησαν το υλικό αυτό άχρηστο, με αποτέλεσμα να το προσφέρουν σε εμπόρους ως χαρτί περιτυλίγματος. Η δομινικανή Βιβλιοθήκη στο Krems, αντί να δημοπρατήσει το υλικό, το πούλησε σε ένα χαρτοποιό που το πολτοποίησε. Την ίδια πρακτική ακολούθησαν και στο πανεπιστήμιο του Γκρατς, όπου 18.000 βιβλία δόθηκαν σε χαρτοποιούς και πολτοποιήθηκαν (Raven 2004). Το κλείσιμο των μοναστηριακών βιβλιοθηκών είχε τεράστια επίπτωση στις δημόσιες και ιδιωτικές βιβλιοθήκες της τότε Αυστροουγγαρίας. Όσον αφορά στον αριθμό των απωλεσθέντων βιβλίων, υπάρχουν στοιχεία μόνο για κάποιες περιοχές, όπως παραδείγματος χάριν, για τη βόρεια Αυστρία (125.000 τίτλοι), το Τιρόλο (24.000), τη Μοραβία και τη Σιλεσία (96.000 τίτλοι). Θύμα αποτέλεσε και η περίφημη βιβλιοθήκη του Αββαείου του Στράχοφ στην Πράγα.

Στη Γαλλία, μετά τη Γαλλική Επανάσταση, πολλές υπήρξαν οι μεταβολές στον εκδοτικό και βιβλιοπωλικό χώρο. Ειδικότερα, όσον αφορά στις βιβλιοθήκες, πολλές καταστράφηκαν, ή τα αντίτυπά τους πωλήθηκαν ή χρησιμοποιήθηκαν στις συγκρούσεις (Barbier, 2001). Το 1791 σε 83 περιοχές της Γαλλίας, σημειώθηκε καταστροφή 4.168.439 βιβλίων και 25.973 χειρογράφων (Raven, 2004). Στις Η.Π.Α το 1814 τυρπολήθηκε η Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου και το απωλεσθέν υλικό δεν στάθηκε δυνατό

να υπολογιστεί. Μετά την επανασύσταση της, η Βιβλιοθήκη καταστράφηκε και άλλες φορές από ατυχήματα. Το 1851 πυρκαγιά κατέστρεψε 35.000 τίτλους, που αποτελούσαν τα δύο τρίτα της συλλογής. Δραματικές ήταν και οι απώλειες που υπέστη από πυρκαγιά το πανεπιστήμιο της Βιρτζίνια το 1895, που είχε σαν αποτέλεσμα από τα συνολικά 57.000 τεκμήρια της συλλογής να διασωθούν μόνο τα 17.000.

2.3 Καταγραφή καταστροφών κατά τον «ταραγμένο» 20ο αιώνα

Ο 20ός αιώνας αποδείχτηκε εξαιρετικά καταστροφικός για τις βιβλιοθήκες (Polastron, 2007). Καθώς οι απώλειες ήταν ανυπολόγιστες, έγινε πλέον κοινή συνείδηση ότι η προστασία των βιβλιοθηκών και η διατήρηση του βιβλιακού πλούτου αποτελούν μια ανάγκη. Υπό αυτό το πρίσμα, η UNESCO δραστηριοποιήθηκε μέσω του προγράμματος «Memory of the world», στο πλαίσιο του οποίου, και μετά από αίτημα της IFLA, δημιουργήθηκε ένας κατάλογος με τις βιβλιοθήκες, που έχουν υποστεί καταστροφές κατά τον 20ό αιώνα. Στόχος είναι να καταγραφούν οι ανεπανόρθωτες απώλειες και οι αιτίες, που τις προκάλεσαν. Ο κατάλογος αυτός αποτελεί προϊόν βιβλιογραφικής έρευνας, η οποία διεξήχθη από τον Dr. Hans van der Hoefer, που βασίστηκε στη LISA (Library and Information Science Abstracts) και στις αναφορές της Koninklijke Bibliotheek στη Χάγη. Η παρουσίαση των δεδομένων στον κατάλογο γίνεται κατά χρονολογική σειρά και κατά χώρα. Ο κατάλογος επικεντρώνεται στις εθνικές και ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες, αλλά και σε δημόσιες Βιβλιοθήκες με σημαντικές συλλογές, καθώς δεν ήταν δυνατό να συμπεριληφθούν όλες οι ιδιωτικές και δημόσιες Βιβλιοθήκες, που έχουν καταστραφεί. Ορισμένες από τις πλέον σημαντικές βιβλιοθήκες, που αναφέρονται στον κατάλογο, παρατίθενται παρακάτω με χρονολογική σειρά ανά αιτία καταστροφής.

2.3.1 Πρώτος Παγκόσμιος πόλεμος (1914-1918)

Κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1918), αξιοσημείωτη είναι η καταστροφή της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου της Louvain στο Βέλγιο, ως αποτέλεσμα της γερμανικής εισβολής, κατά την οποία περισσότερα από 300.000 βιβλία, καθώς και πολλά πολύτιμα χειρόγραφα, έγιναν σάχτη. Μετά τον πόλεμο, πολλές χώρες προσέφεραν οικονομικούς πόρους και βιβλία για να ενισχύσουν τη Βιβλιοθήκη, η οποία όμως και κατά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο καταστράφηκε ξανά από τους Γερμανούς εισβολείς. Περίπου 900.000 τόμοι, 800 χειρόγραφα και όλα τα αρχέτυπα χάθηκαν.

2.3.2 Φυσικές καταστροφές (1923-1966)

Εκτός από τους πολέμους και τις κάθε είδους λεηλασίες, η πυρκαγιά, η

πλημμύρα και ο σεισμός αποτελούν τους εχθρούς των βιβλιοθηκών. Στην Ιαπωνία, το 1923, σεισμός και οι επακόλουθες του σεισμού πυρκαγιές προκάλεσαν σοβαρές ζημιές σε βιβλιοθήκες. Καταστράφηκε το μεγαλύτερο μέρος των συλλογών της Αυτοκρατορικής Πανεπιστημιακής Βιβλιοθήκης του Τόκιο, που ανερχόταν στους 700.000 τόμους. Το 1931 στη Νικαράγουα σεισμός προκάλεσε σημαντικές ζημιές στην Εθνική Βιβλιοθήκη. Στην Ισπανία, κατά τον εμφύλιο πόλεμο ξέσπασε το 1932 καταστροφική πυρκαγιά, η οποία αφάνισε τη Βιβλιοθήκη του πανεπιστημίου της Βαλένθια. Ακόμη μια περίπτωση καταστροφής καταγράφεται τον Μάιο του 1943 στο Περού, όταν πυρκαγιά κατέστρεψε την Εθνική Βιβλιοθήκη, η οποία απώλεσε 100.000 τόμους και 40.000 χειρόγραφα. Το 1946 πλημμύρα κατέστρεψε βιβλία, που ήταν αποθηκευμένα στα κελάρια της πρώην βασιλικής επαρχιακής Βιβλιοθήκης στο Ανόβερο της Γερμανίας. Μόλις πρόσφατα είχε ολοκληρωθεί το έργο αποκατάστασης των πολύτιμων και αναντικατάστατων βιβλίων και χειρογράφων της βιβλιοθήκης από τις ζημιές, που είχαν υποστεί κατά τη διάρκεια του πολέμου. Παρομοίως, στη Ζάκυνθο και την Κεφαλονιά κατά τη δεκαετία του 1950 έχει απωλεσθεί από σεισμούς και επακόλουθες πυρκαγιές πολύτιμο υλικό των εκεί βιβλιοθηκών.

Άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα καταστροφής από φυσικά αίτια αποτελεί η καταστροφή από την υπερχείλιση του ποταμού Άρνου της Φλωρεντίας το 1966. Στην Κεντρική Εθνική Βιβλιοθήκη της Φλωρεντίας, σχεδόν 1.200.000 τόμοι και φυλλάδια καταστράφηκαν, συμπεριλαμβανομένων και 100.000 σπάνιων τόμων της συλλογής Magliabecchi αποτελούμενης από 400.000 εφημερίδες. Στις καταστροφές συγκαταλέγεται και ο δελτιοκατάλογος. Από την πλημμύρα καταστράφηκαν και άλλες συλλογές της Φλωρεντίας, όπως για παράδειγμα 200.000 τόμοι της Ακαδημαϊκής Βιβλιοθήκης. Συνολικά, στις μεγάλες βιβλιοθήκες της πόλης δύο εκατομμύρια τόμοι χάθηκαν ή υπέστησαν τις συνέπειες της πλημμύρας. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι μια διεθνής επιχείρηση διάσωσης διέσωσε πολλά από τα βιβλία, που είχαν υποστεί ζημιές.

2.3.3 Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος (1939-1945)

Πολλές βιβλιοθήκες στην Ευρώπη αφανίστηκαν κατά τη διάρκεια του Β΄ παγκοσμίου πολέμου (1939-1945). Στη Γερμανία, όταν οι ναζι ανήλθαν στην εξουσία το 1933, κατάρτισαν έναν κατάλογο με βιβλιοθήκες, οι οποίες είχαν στις συλλογές τους βιβλία απαγορευμένων και λογοκριμένων συγγραφέων. Με τους καταλόγους αυτούς δρομολογήθηκε η δημόσια πυρπόληση των βιβλίων τον Μάιο του 1933, ενώ δύο χρόνια αργότερα έγινε ξανά δημόσια πυρπόληση συλλογών. Η Τσεχοσλοβακία αποτέλεσε ένα από τα πολλά θύματα λεηλασίας κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλε-

μο. Όλα τα τσέχικα βιβλία που ασχολούνταν με γεωγραφία, βιογραφίες και ιστορία κατασχέθηκαν μαζί με έργα πολλών Τσέχων συγγραφέων. Μετά τη Γερμανική κατοχή η εθνική και η πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη της Πράγας έχασαν 25.000 βιβλία τέχνης. Επίσης, οι συλλογές της Βιβλιοθήκης της Σχολής Φυσικών Επιστημών καταστράφηκαν ολοσχερώς μαζί με τον κατάλόγό τους. Πολλές ακόμη βιβλιοθήκες υπέστησαν σοβαρές ζημιές. Οι απώλειες χειρογράφων, αρχετύπων και εντύπων βιβλίων ανέρχονται στους 2.000.000 τόμους.

Μετά την κατάληψη της Πολωνίας από τους Γερμανούς το 1939, οι Γερμανοί επιδόθηκαν στην καταστροφή των πολωνικών βιβλιοθηκών, αρχείων και μουσείων. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι δυτικές επαρχίες έχασαν όλες τις δημόσιες και ιδιωτικές Βιβλιοθήκες τους. Στο Πόζναν, η Βιβλιοθήκη της Κοινωνίας των Επιστημών και η Βιβλιοθήκη Raczynsky καταστράφηκαν, όπως κήκαν και οι βιβλιοθήκες των καθεδρικών ναών. Οι Γερμανοί δημιούργησαν ομάδες εμπρησμού για να καταστρέψουν εβραϊκές συναγωγές και βιβλιοθήκες, γεγονός που αποδεικνύει το οργανωμένο σχέδιο για τον αφανισμό των βιβλιοθηκών. Σχεδόν όλες οι βιβλιοθήκες της χώρας έκαναν τραγικό απολογισμό των καταστροφών, που είχαν υποστεί οι συλλογές τους. Τον Οκτώβριο του 1944 η Εθνική Βιβλιοθήκη της Βαρσοβίας είχε καταστραφεί εντελώς με απώλεια 700.000 τόμων. Η Κεντρική Στρατιωτική Βιβλιοθήκη, που περιελάμβανε 350.000 τόμους, οι οποίοι κάλυπταν την ιστορία της Πολωνίας, καταστράφηκε εντελώς, συμπεριλαμβανομένων και των 60.000 τόμων ιστορίας της Πολωνίας του 19ου αιώνα της Βιβλιοθήκης Rapperswill που φυλάσσονταν στο ίδιο κτίριο. Την παραμονή της εκκένωσης της Πολωνίας από τους Γερμανούς τον Ιανουάριο του 1945, οι συλλογές της Δημόσιας Βιβλιοθήκης της Βαρσοβίας κήκαν. Ορισμένα από τα βιβλία, που είχαν μεταφερθεί στη Γερμανία, αποκαταστάθηκαν μετά τη λήξη του πολέμου. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς, από τους 22,5 εκατομμύρια τόμους των Πολωνικών Βιβλιοθηκών, τα 15 εκατομμύρια καταστράφηκαν. Στις Κάτω Χώρες, η Βιβλιοθήκη του Zeeland αφανίστηκε τον Μάιο κατά το βομβαρδισμό της πόλης από τους Γερμανούς. Μια πολύτιμη συλλογή 160.000 τόμων καταστράφηκε ολοκληρωτικά, ενώ το υπόλοιπο μέρος της συλλογής υπέστη σοβαρές ζημιές από νερό και φωτιά.

Στη Γαλλία κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, οι απώλειες ήταν πολύ μεγάλες για τις βιβλιοθήκες. Στην Αλσατία και τη Λωραίνη, που κατελήφθησαν από τη Γερμανία τον Ιούνιο του 1940, χιλιάδες τόμοι γαλλικών βιβλίων κατασχέθηκαν και απεστάλησαν στη Γερμανία. Οι βιβλιοθήκες υποχρεώθηκαν να αντικαταστήσουν τους τίτλους αυτούς με γερμανικούς. Συγκεκριμένα, στη Βιβλιοθήκη του Mulhouse τα βιβλία αυτά ανέρχονταν

στις 70.000. Στο Παρίσι, η Βιβλιοθήκη της Εθνικής Συνέλευσης έχασε 40.000 τόμους κατά την απελευθέρωση του Παρισιού το 1944, όταν Γερμανοί στρατιώτες έβαλαν φωτιά στο Palais-Bourbon. Στη Σαρτρ βόμβα έπληξε τη Βιβλιοθήκη και κατέστρεψε περίπου 23.000 τόμους συμπεριλαμβανομένων χειρογράφων και αρχετύπων. Μετά την απελευθέρωση της Γαλλίας το 1944, διαπιστώθηκε ότι πολλές από τις βιβλιοθήκες είχαν καταστραφεί. Επίσης, οι σοβιετικές Βιβλιοθήκες ήταν θύματα του Πολέμου, καθώς υπέστησαν πολύ σημαντικές ζημιές από τη γερμανική εισβολή. Σύμφωνα με υπολογισμούς, καταστράφηκαν περισσότερα από 100 εκατομμύρια βιβλία, κυρίως από τις συλλογές Δημοσίων Βιβλιοθηκών. Παρομοίως, η Εθνική Βιβλιοθήκη του Βελιγραδίου καταστράφηκε ολοκληρωτικά από βομβαρδισμό των Γερμανών. Κάηκαν περίπου 1.300 Κυριλλικά χειρόγραφα, που χρονολογούνταν από το 12ο έως το 18ο αιώνα, καθώς επίσης και σημαντικές συλλογές χειρογράφων Σέρβων συγγραφέων. Επίσης, καταστράφηκαν αρχέτυπα και παλαιύτυπα.

Στην Αυστρία, η Ακαδημαϊκή Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου του Γκρατς υπέστη επίσης καταστροφές. Ακόμη, λεηλατήθηκαν περίπου 100 χειρόγραφα και 4.500 τόμοι ακαδημαϊκών εκδόσεων, που είχαν αποθηκευτεί στην ευρύτερη περιοχή της Στυρίας (Steiermark), προκειμένου να προφυλαχθούν. Στην Ουγγαρία σχεδόν όλες οι μικρές Βιβλιοθήκες (δημόσιες, ειδικές) καταστράφηκαν, ενώ πολλές από τις μεγάλες υπέστησαν σοβαρές ζημιές κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της Βουδαπέστης. Οι Βιβλιοθήκες της Βουλής και της Ακαδημίας Επιστημών συγκαταλέγονται ανάμεσα σε εκείνες, που είχαν σημαντικότερες απώλειες. Στη Ρουμανία κατά τα έτη 1944-1945, περίπου 300.000 τόμοι από τις συλλογές Δημοσίων Βιβλιοθηκών καταστράφηκαν. Ειδικότερα, η Βιβλιοθήκη του Πολυτεχνικού Ινστιτούτου του Ιασίου έχασε 15.000 βιβλία και 4.000 τόμους περιοδικών εκδόσεων σχετικών με τα μαθηματικά.

Στη Μεγάλη Βρετανία, οι βομβαρδισμοί των Γερμανών κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο έπληξαν και τις βιβλιοθήκες. Η Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη του Bristol υπέστη σημαντικές ζημιές από αεροπορικές επιδρομές. Εκτός των αεροπορικών επιδρομών, μεγάλο πλήγμα δέχτηκαν τα βιβλία και από νερό και από θραύσματα γυαλιού. Στο Κόβεντρι, η Κεντρική Δημόσια Βιβλιοθήκη καταστράφηκε ολοκληρωτικά από τους βομβαρδισμούς των Γερμανών. Χάθηκαν περισσότεροι από 100.000 τόμοι. Επίσης, η Κεντρική Δανειστική Βιβλιοθήκη του Λίβερπουλ καταστράφηκε. Στο Λονδίνο, περίπου 7.000 τόμοι του King College μεταφέρθηκαν στο Πανεπιστήμιο του Bristol και χάθηκαν από τους βομβαρδισμούς. Οι νομικές Βιβλιοθήκες του Inner Temple και Middle Temple απώλεσαν μεγάλο μέρος του υλικού τους από αεροπορικές επιδρομές, όπως και το

Guildhall, το οποίο καταστράφηκε μερικώς και έχασε 25.000 τόμους. Η Βιβλιοθήκη του Βρετανικού Μουσείου απώλεσε 200.000 τόμους στο κεντρικό κτίριο και 30.000 τόμους εφημερίδων στο αποθετήριο του Χέντον.

Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος αποδείχτηκε καταστροφικός και για τις γερμανικές Βιβλιοθήκες. Εκατομμύρια βιβλία χάθηκαν, κατά κανόνα από πυρκαγιά μετά από αεροπορικές επιδρομές, ενώ κάποια από τα πιο σημαντικά έργα διασώθηκαν, επειδή είχαν αποθηκευτεί σε άλλο μέρος. Έχει διαπιστωθεί πως το ένα τρίτο από όλα τα γερμανικά βιβλία είχε καταστραφεί. Στο Βερολίνο, η Εθνική Βιβλιοθήκη της Γερμανίας (Staatsbibliothek) έχασε περίπου δύο εκατομμύρια τόμους. Η Εμπορική Βιβλιοθήκη απώλεσε 174.000 τόμους από τους 188.000. Στο Kassel η Landesbibliothek καταστράφηκε από βομβαρδισμό το Σεπτέμβριο του 1941. Σχεδόν 350.000 τόμοι από τους συνολικά 400.000 τόμους της συλλογής κήηκαν, ενώ οι υπόλοιποι καταστράφηκαν από πλημμύρα. Η Βιβλιοθήκη του Γερμανικού Μουσείου του Βιβλίου απώλεσε 60.000 τόμους τον Δεκέμβριο του 1943. Στο Ανόβερο η Δημοτική Βιβλιοθήκη είχε ως απώλεια περίπου 125.000 τόμους από το βομβαρδισμό του 1943-1944, ενώ στην Καρλσρούη η Badische Landesbibliothek έχασε σχεδόν 360.000 τόμους. Στην ίδια πόλη, η Βιβλιοθήκη του Τεχνικού Πανεπιστημίου απώλεσε 63.000 τόμους του κλάδου φυσικών επιστημών. Στο Munster η πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη χτυπήθηκε πολλές φορές από βόμβες. Τον Οκτώβριο του 1943 περίπου 360.000 τόμοι καταστράφηκαν, συμπεριλαμβανομένης και της συλλογής έργων αναφοράς.

Στη Δρέσδη η Βιβλιοθήκη Sachsische Landesbibliothek καταστράφηκε μαζί με ολόκληρη την πόλη. Σχεδόν 300.000 τόμοι χάθηκαν. Η Δημοτική Βιβλιοθήκη έχασε τη συλλογή έργων αναφοράς μαζί με 200.000 άλλους τόμους και 12.000 τόμους της Βιβλιοθήκης της Geographical Society. Στη Βρέμη στη Δημόσια Βιβλιοθήκη χάθηκαν σχεδόν 150.000 τόμοι. Στο Darmstadt, η Hessische Landesbibliothek καταστράφηκε από πυρκαγιά κατά τον βομβαρδισμό τον Σεπτέμβριο του 1944. Περίπου 760.000 τόμοι χάθηκαν, μεταξύ των οποίων 2.217 αρχέτυπα και 4.500 χειρόγραφα. Στο Dortmund η Δημοτική και η Δημόσια Βιβλιοθήκη έχασε 250.000 τόμους από τους 320.000, μεταξύ των οποίων ήταν και οι συλλογές πατεντών και ιστορικών χαρτών. Στη Φρανκφούρτη η Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου και η Δημοτική Βιβλιοθήκη απώλεσαν 550.000 τόμους, 440.000 διδακτορικές διατριβές και αρκετές πατέντες. Στο Μόναχο η Δημόσια Βιβλιοθήκη Bayerische χτυπήθηκε τέσσερις φορές από βόμβες κατά το χρονικό διάστημα 1943-1945. Καταστράφηκαν σχεδόν 500.000 τόμοι, συμπεριλαμβανομένων διδακτορικών διατριβών. Στη Λειψία, η Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη έχασε χιλιάδες τόμους, η Δημοτική Βιβλιοθήκη 175.000 τό-

μους από τους συνολικά 181.000. Στη Νυρεμβέργη η Δημόσια Βιβλιοθήκη έχασε σχεδόν 100.000 τόμους, ενώ στη Στουτγάρδη η Württembergische Landesbibliothek απώλεσε 580.000 τόμους.

Επίσης, οι Ιταλικές Βιβλιοθήκες υπέστησαν πολλές ζημιές από αεροπορικές επιδρομές κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Περισσότερες από είκοσι Δημοτικές Βιβλιοθήκες καταστράφηκαν και πολλές Δημόσιες είχαν την ίδια τύχη. Σύμφωνα με υπολογισμούς, χάθηκαν περίπου δύο εκατομμύρια έργα και 39.000 χειρόγραφα. Στο Μιλάνο, η Αμβροσιανή Βιβλιοθήκη καταστράφηκε ολοσχερώς. Στη Νάπολι το 1943 γερμανικά στρατεύματα πυρπόλησαν την Ακαδημαϊκή Βιβλιοθήκη και χάθηκαν περίπου 200.000 τόμοι (Paredi, 1981). Στην Πάριμα η Biblioteca Palatina υπέστη ζημιές από αεροπορική επιδρομή.

2.3.4 Καταστροφές βιβλιοθηκών από το 1945 έως το τέλος του 20ου αιώνα
Το 1947, οι ταραχές στο Πακιστάν είχαν ως αποτέλεσμα την καταστροφή δύο εκ των μεγαλύτερων Βιβλιοθηκών της περιοχής. Η Δημόσια Βιβλιοθήκη του Μίσιγκαν το 1951 υπέστη καταστροφές, όταν ξέσπασε πυρκαγιά από ανθρώπινο λάθος στο κτίριο των κυβερνητικών γραφείων. Στο υπόγειο και τον πρώτο όροφο του κτιρίου αυτού στεγαζόταν η Βιβλιοθήκη, η οποία υπέστη σοβαρές καταστροφές από το νερό, που χρησιμοποιήθηκε για την κατάσβεση της πυρκαγιάς. Ως εκ τούτου, 22.400 βιβλία και 7.200 φυλλάδια καταστράφηκαν, ενώ εκατοντάδες άλλα έπρεπε να αποκατασταθούν. Το 1966 ξέσπασε πυρκαγιά στην Εβραϊκή Θεολογική Βιβλιοθήκη Νέας Υόρκης, η οποία κατέστρεψε πολλά βιβλία, που είχαν διασωθεί από τις καταστροφές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Περίπου 70.000 βιβλία, πολλά από τα οποία ήταν σπάνια, έγιναν σάχτη, ενώ τα διασωθέντα από τις φλόγες 150.000 βιβλία καταστράφηκαν από το νερό, που χρησιμοποιήθηκε για την κατάσβεση της φωτιάς.

Κατά τη διάρκεια της πολιτιστικής επανάστασης στην Κίνα (1966-1976), αρκετές βιβλιοθήκες έκλεισαν περιστασιακά μεταξύ του 1966 και του 1970, ενώ κάποιες έκλεισαν μόνιμα ή κάηκαν με αποτέλεσμα να υποστούν καταστροφές οι συλλογές. Ειδικότερα, όσον αφορά στο Θιβέτ, καταστράφηκαν στα μοναστήρια νωπογραφίες και χειρόγραφα. Στην Καμπότζη, κατά το χρονικό διάστημα 1976-1979, η Εθνική Βιβλιοθήκη στην Phnom Penh υπέστη σημαντική καταστροφή της συλλογής της.

Η Κεντρική Βιβλιοθήκη του Γκόντχαμπ στη Γροιλανδία καταστράφηκε ολοκληρωτικά το 1968 από πυρκαγιά, που αφάνισε το μεγαλύτερο μέρος των 30.000 τόμων των συλλογών της. Στην Ακαδημαϊκή Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου της Ιντιάνα καταστράφηκαν το 1969 από πυρκαγιά 40.000 τόμοι, ενώ προκλήθηκαν ζημιές σε 27.000 ακόμη τόμους κυρίως

γερμανικής λογοτεχνίας. Η συλλογή του Corning Museum of Glass στη Νέα Υόρκη βυθίστηκε στα νερά της πλημμύρας, που ήταν επακόλουθο ενός τυφώνα το 1972. Περιορισμένος αριθμός γυάλινων αντικειμένων της συλλογής υπέστη ζημιές, ενώ η σπάνια συλλογή βιβλίων και χειρογράφων καταστράφηκε από τη λάσπη.

Επίσης, από πυρκαγιά καταστράφηκε το 1987 μέρος της Ακαδημαϊκής Βιβλιοθήκης του πανεπιστημίου του Άμστερνταμ, που ήταν αποθηκευμένο σε άλλο χώρο. Το επόμενο έτος στη Βιβλιοθήκη της Ακαδημίας Επιστημών στο Λένινγκραντ ξέσπασε πυρκαγιά, που προκάλεσε την κατά γενική ομολογία μεγαλύτερη καταστροφή Βιβλιοθήκης του 20ου αιώνα. Περίπου 3,6 εκατομμύρια βιβλία υπέστησαν σοβαρές καταστροφές, καθώς και 400.000 εφημερίδες και επιστημονικά περιοδικά.

Το 1993 καταστράφηκε το 90% των συλλογών της Εθνικής Βιβλιοθήκης του Σαράγεβο, ενώ η Δημόσια Βιβλιοθήκη της περιοχής *Malishevë* του Κοσόβου κήκε τον Ιούλιο του 1998. Το 1996 η Δημόσια Βιβλιοθήκη του Κονέκτικατ πυρπολήθηκε, με αποτέλεσμα να μείνει κλειστή για περισσότερους από επτά μήνες. Η Βιβλιοθήκη του Νόρφολκ ιδρύθηκε μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, και καταστράφηκε ολοκληρωτικά, όταν ξέσπασε πυρκαγιά, την 1η Αυγούστου 1994, από πρόβλημα στην καλωδίωση του κτηρίου (Hammond, 1996). Οι υπεύθυνοι της βιβλιοθήκης ενημέρωσαν την κοινότητα μέσω ενός ενημερωτικού φυλλαδίου για τις ανάγκες της βιβλιοθήκης, τα προβλήματα που αντιμετώπιζε και τις εργασίες αποκατάστασης. Στην πρωτοβουλία αυτή ανταποκρίθηκαν 5.000 άτομα, οι απόψεις των οποίων ελήφθησαν υπόψη στην κατανομή των επενδύσεων και δράσεων αποκατάστασης. Στο πλαίσιο αυτό, αποφασίστηκε η επαναλειτουργία της βιβλιοθήκης στον ίδιο χώρο, η δημιουργία ενιαίας συλλογής τόσο για επιτόπια χρήση όσο και για δανεισμό, η φύλαξη της συλλογής μελετών του Νόρφολκ σε ειδικούς θαλάμους πυροπροστασίας, η αύξηση του ειδικευμένου προσωπικού, η αντικατάσταση του πληροφοριακού συστήματος με πιο εξελιγμένου που θα προσφέρει περισσότερες δυνατότητες (ανανέωση δανεισμών από απόσταση, voice mails κ.λπ.), καθώς και η εγκατάσταση συστημάτων ασφαλείας με βιντεοεπιτήρηση και συστημάτων πυροπροστασίας.

Πάντως, ο 20ός αιώνας σημαδεύτηκε, μεταξύ άλλων, από τις εκτεταμένες καταστροφές βιβλιοθηκών, οι περισσότερες από τις οποίες σημειώθηκαν κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η προσπάθεια της ανθρωπότητας να ανασυγκροτηθεί και να ξεπεράσει τις συνέπειες του πολέμου εκφράζεται και στο χώρο των βιβλιοθηκών, όπου είχε πλέον γίνει συνείδηση και η ανάγκη για πρόληψη και αντιμετώπιση των καταστροφών. Ταυτόχρονα, είχε καταστεί –μέσα από τραγικές συνθήκες– σαφής ο σημαντικός ρόλος που επιτελούν οι βιβλιοθήκες ως τμήμα αναπό-

σπασο της κοινότητας, ως σημείο αναφοράς του ιστορικού γίνεσθαι και ως τόπος δημιουργίας, παρηγοριάς και υπέρβασης για τους χρήστες.

2.4 Οι καταστροφές στις βιβλιοθήκες στις απαρχές του 21ου αιώνα

Μετά τον «ταραχώδη» για τις βιβλιοθήκες 20ό αιώνα, οι απαρχές του 21ου αιώνα, όσον αφορά στις βιβλιοθήκες, έχουν σημαδευτεί επίσης από καταστροφές κυρίως λόγω φυσικών φαινομένων, αλλά και συγκρούσεων. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το Πανεπιστήμιο του Σίδνεϊ, ένα από τα μεγαλύτερα της Αυστραλίας, δήλωσε το 2001 πως έθαψε 10.000 βιβλία, διότι η Βιβλιοθήκη δεν μπορούσε να αντεπεξέλθει στο κόστος αποθήκευσης του υλικού αυτού. Οι φοιτητές, που έσκαψαν για να τα θάψουν, θεώρησαν πως τα τεκμήρια αυτά δεν ήταν σε καλή κατάσταση και δεν τους ήταν χρήσιμα (Raven 2004). Αναρίθμητες καταστροφές και απώλειες βιβλίων και άλλων πολιτιστικών τεκμηρίων είναι ο απολογισμός του πολέμου του Ιράκ από το 2003. Η Εθνική Βιβλιοθήκη στη Βαγδάτη, οι πανεπιστημιακές Βιβλιοθήκες και τα Γενικά Αρχεία έχουν υποστεί μεγάλες καταστροφές.

Το παλιρροϊκό κύμα, που έπληξε τη Σρι Λάνκα το 2004, προκάλεσε αναρίθμητες καταστροφές στις βιβλιοθήκες. Στις σχολικές βιβλιοθήκες καταστράφηκαν περίπου 1,2 εκατομμύρια τόμοι βιβλίων και πληροφοριακού υλικού. Επίσης, αφανίστηκε οπτικοακουστικό υλικό, συλλογές ημερησίου τύπου, περιοδικές εκδόσεις και δωρεάν συγγράμματα, που παρέχονταν στους μαθητές για την κάλυψη των διδακτικών αναγκών. Από τις 950 συνολικά Δημόσιες Βιβλιοθήκες επλήγησαν από το παλιρροϊκό κύμα οι 62, από τις οποίες οι 28 καταστράφηκαν ολοκληρωτικά. Επιπροσθέτως, πολλές από τις βιβλιοθήκες των βουδιστικών ναών κατείχαν πολύτιμες συλλογές χειρογράφων γραμμένων σε φύλλα φοινίκων και άλλα σπάνια υλικά. Με πρωτοβουλία της UNESCO συστάθηκε Επιτροπή Διαχείρισης Καταστροφών της Σρι Λάνκα (SL DMC) για τις Βιβλιοθήκες, τις Υπηρεσίες Πληροφόρησης και τα Αρχεία, προκειμένου να συντονίσει τις δραστηριότητες των πληγέντων από την καταστροφή υπηρεσιών πληροφόρησης της χώρας.

Ακολούθως, οι τυφώνες Κατρίνα και Ρίτα, που έπληξαν τη Νέα Ορλεάνη και το Τέξας το 2005 (Diamond, 2006), είχαν σημαντικές επιπτώσεις στη λειτουργία των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων της Νέας Ορλεάνης. Το πανεπιστήμιο Tulane (Νέα Ορλεάνη), προκειμένου να αντεπεξέλθει, έχει μειώσει τον αριθμό διδακτορικών προγραμμάτων του από 45 σε 18. Αρκετά πανεπιστήμια της Νέας Ορλεάνης λειτουργούν χωρίς το απαραίτητο για την ομαλή διεξαγωγή της εκπαιδευτικής διαδικασίας πληροφοριακό υλικό. Το Σεπτέμβριο του 2004 είχε αναπτυχθεί ένα σχέδιο διαχεί-

ρισης καταστροφών για την Βιβλιοθήκη Howard-Tilton. Είναι, άλλωστε, χαρακτηριστικό ότι η Βιβλιοθήκη του πανεπιστημίου Mc Neese είχε σχέδιο διαχείρισης καταστροφών, το οποίο όμως δεν προέβλεπε το ενδεχόμενο να αντιμετωπιστούν μεγάλης κλίμακας καταστροφές.

3. Η «πρόληψη» και ο σχεδιασμός ως μέσο αντιμετώπισης των καταστροφών

Διαχρονικά οι βιβλιοθήκες υπόκεινται σε σημαντικό εύρος καταστροφών με σημαντικές επιπτώσεις. Χαρακτηριστικό είναι ότι, κατά τη διάρκεια τεσσαρακονταετούς επαγγελματικής διαδρομής ενός βιβλιοθηκονόμου, οι πιθανότητες εμφάνισης μιας τουλάχιστον σημαντικής καταστροφής είναι δύο στις πέντε (Eden & Matthew, 1997). Η διαχείριση καταστροφών ή/και η διαχείριση του κινδύνου εμφάνισης καταστροφών σε μια υπηρεσία πληροφόρησης αποτελεί μια σημαντική διοικητική λειτουργία. Η διεθνής πρακτική και βιβλιογραφία προτείνει τουλάχιστον τέσσερις σημαντικές και διακρινόμενες μεταξύ τους προσεγγίσεις για τη διαχείριση των καταστροφών. Οι προσεγγίσεις αυτές προέρχονται από το Πανεπιστήμιο Loughborough, την Εθνική Βιβλιοθήκη της Αυστραλίας, την Εθνική Βιβλιοθήκη της Βρετανίας και την IFLA.

3.1 Η προσέγγιση του Πανεπιστημίου Loughborough

Το τμήμα Επιστήμης της Πληροφόρησης του πανεπιστημίου Loughborough (Eden & Matthew, 1997), διεξήγαγε μια έρευνα διάρκειας ενός έτους σε συνεργασία με την Βρετανική Βιβλιοθήκη για την διαχείριση των καταστροφών στις βιβλιοθήκες. Στην έρευνα συμπεριελήφθησαν 486 γνωστές δημόσιες, ακαδημαϊκές και ειδικές βιβλιοθήκες με στόχο την καταγραφή της ύπαρξης ή όχι σχεδίων διαχείρισης καταστροφών. Από τις βιβλιοθήκες, που απάντησαν θετικά, ζητήθηκε αντίγραφο του σχεδιασμού διαχείρισης καταστροφών. Συγκεντρώθηκαν συνολικά 62 σχέδια διαχείρισης καταστροφών, τα οποία ακολούθως αναλύθηκαν και έδωσαν ορισμένα γενικά συμπεράσματα. Συμπληρωματικά για το ίδιο θέμα (διαχείριση καταστροφών) διεξήχθη περαιτέρω βιβλιογραφική έρευνα και στη συνέχεια ποιοτική έρευνα, με βάση συνεντεύξεις με επαγγελματίες της πληροφόρησης (βιβλιοθηκονόμους, στελέχη μουσείων, αρχειονόμους, ειδικούς σε υπηρεσίες σχετιζόμενες με καταστροφές, ασφαλιστές κ.ά.). Το πόρισμα συνδέεται με τη διαμόρφωση οδηγιών για την εκπόνηση σχεδίων διαχείρισης καταστροφών των βιβλιοθηκών-υπηρεσιών πληροφόρησης με άξονα τα παρακάτω τέσσερα στάδια: α. Πρόληψη, β. Ετοιμότητα, γ. Αντίδραση και δ. Αποκατάσταση.

Με άξονα την παραπάνω προσέγγιση, η λήψη μέτρων πρόληψης ως

προς την ελαχιστοποίηση των κινδύνων για τις κτιριακές εγκαταστάσεις και τις συλλογές της βιβλιοθήκης είναι απολύτως απαραίτητη και πρωταρχικής σημασίας. Το στάδιο της πρόληψης συνολικά περιλαμβάνει: α. την αξιολόγηση κινδύνων, β. την επιθεώρηση των κτηρίων και του εξοπλισμού, γ. τη διαμόρφωση συστημάτων πυρανίχνευσης και αντιμετώπισης πυρκαγιάς, και δ. την αποθήκευση πολύτιμων αντικειμένων καθώς και σπάνιων ή/και παλαιών τεκμηρίων των συλλογών. Ακολουθώς, αναπτύσσονται ενέργειες διαμόρφωσης πλαισίου ετοιμότητας σχετικά με τα ακόλουθα ζητήματα: Α. Σχεδιασμός διαχείρισης καταστροφών, Β. Υπεύθυνοι για τη διαχείριση κινδύνου, Γ. Εκπαίδευση προσωπικού, Δ. Προμηθευτές υπηρεσιών και εξοπλισμού έκτακτης ανάγκης, Ε. Κατάλογοι συλλογών και εξοπλισμού, ΣΤ. Ηλεκτρονικοί Υπολογιστές, Ζ. Ασφαλιστική κάλυψη, Η. Προσωρινές υπηρεσίες, στέγαση και αποθήκευση.

Οι ενέργειες πρόληψης και ετοιμότητας προηγούνται της εμφάνισης μιας καταστροφής. Η αντίδραση αφορά στην εφαρμογή του σχεδίου, που έχει ήδη ετοιμαστεί, προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα επακόλουθα της εκδήλωσης ενός καταστροφικού συμβάντος στο χώρο της βιβλιοθήκης-υπηρεσίας πληροφόρησης, ιδιαίτερα για την περίπτωση μιας «σοβαρής» ως προς τις επιπτώσεις καταστροφής. Ο μηχανισμός αντίδρασης ανατίθεται σε υπευθύνους εντός της βιβλιοθήκης ή/και σε συνεργασία με ειδικούς για την αντιμετώπιση συγκεκριμένων συμβάντων. Επιπροσθέτως, οι δράσεις «αντίδρασης» στις καταστροφές συμπεριλαμβάνουν τη διαχείριση της επικοινωνίας με τα μέσα ενημέρωσης, καθώς και τη διατήρηση του ηθικού των εργαζομένων. Η τελική φάση ενός σχεδίου διαχείρισης καταστροφών, σύμφωνα με την παρούσα προσέγγιση, αφορά στις δράσεις αποκατάστασης. Οι εργαζόμενοι με εμπειρία σε αντιμετώπιση καταστροφών δηλώνουν πως το στάδιο της αποκατάστασης των ζημιών έχει μεγαλύτερη διάρκεια από αυτή που αρχικά υπολογίζεται. Η αμεσότητα στην αποκατάσταση και η παράλληλη όσο το δυνατόν μείωση κάθε μορφής καθυστερήσεων επιτυγχάνεται με την εφαρμογή ειδικού σχεδιασμού για την ανάπτυξη προσωρινών υπηρεσιών, τη στέγαση, την αποθήκευση και τη διατήρηση των συλλογών, την ψυχολογική υποστήριξη του προσωπικού καθώς και την συνεχή κατά την εφαρμογή αναθεώρηση του σχεδίου διαχείρισης των καταστροφών.

3.2 Η προσέγγιση της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Αυστραλίας

Η προσέγγιση της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Αυστραλίας (IFLA, 1993) δίνει έμφαση στην ομαδική εργασία και τη συνεργασία, και προτείνει τη συγκρότηση μιας ομάδας για την εκπόνηση σχεδίου διαχείρισης καταστροφών. Τα βήματα, που προτείνεται να ακολουθούνται κατά την προε-

τοίμασία του σχεδίου, είναι τα παρακάτω: Α. Ανάλυση των κινδύνων, Β. Αναζήτηση υπαρχόντων μέτρων πρόληψης και ετοιμότητας, Γ. Προτάσεις για επιπρόσθετες διαδικασίες πρόληψης και ετοιμότητας, Δ. Καταμερισμός αρμοδιοτήτων, Ε. Υιοθέτηση διαδικασιών που θα βοηθήσουν στην αντιμετώπιση καταστροφών.

Πίνακας 1. Κατηγορίες κινδύνων εμφάνισης καταστροφών σε μια υπηρεσία πληροφόρησης.

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΠΙΘΑΝΟΤΗΤΕΣ & ΕΠΙΔΡΑΣΗ	ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ
1	Υψηλή πιθανότητα & Υψηλή επίδραση	Πυρκαγιά, πλημμύρα, κυκλώνας, θύελλες σκόνης
2	Υψηλή πιθανότητα & Χαμηλή επίδραση	Κλοπή, βανδαλισμός, κακές περιβαλλοντικές συνθήκες, διαρροές νερού
3	Χαμηλή πιθανότητα, & Υψηλή επίδραση	Σεισμός
4	Χαμηλή πιθανότητα & Χαμηλή επίδραση	Κατάρρευση ραφιών

Στόχος της ανάλυσης κινδύνων είναι ο εντοπισμός των σημαντικότερων ως προς τις συνέπειες παραγόντων κινδύνου για τη βιβλιοθήκη και τις συλλογές. Η ανάλυση κινδύνων βασίζεται στη διάκριση των τεσσάρων κατηγοριών πιθανοτήτων εμφάνισης και επιδράσεων του Πίνακα 1. Ακολούθως, ο σχεδιασμός διαχείρισης καταστροφών επικεντρώνεται στην εξουδετέρωση όλων των κινδύνων, ξεκινώντας από εκείνους με αυξημένες αρνητικές συνέπειες (Κατηγορία 1 στον Πίνακα 1). Η συγκεκριμένη προσέγγιση βασίζεται στο γεγονός ότι οι κίνδυνοι και η προερχόμενη από αυτούς επικινδυνότητα δεν αποτελεί στατικό φαινόμενο, αλλά μεταβάλλεται, εφόσον μεταβάλλονται οι περιβαλλοντικές συνθήκες που επηρεάζουν τους κινδύνους. Για παράδειγμα, ο κίνδυνος εμφάνισης πυρκαγιάς είναι μεγαλύτερος κατά τη διάρκεια κτιριακών μετατροπών. Οι αναλύσεις κινδύνου αυτής της μορφής παράγουν διαφορετικά μοντέλα για διαφορετικούς οργανισμούς, σε συνάρτηση με παράγοντες όπως η γεωγραφική περιοχή, η δομή του κτιρίου, ο αριθμός των εργαζομένων. Για παράδειγμα, η κλοπή ενδέχεται να ανήκει στην κατηγορία υψηλού κινδύνου 4 σε κάποιο οργανισμό, ενώ σε κάποιον άλλο όχι.

Το δεύτερο βήμα της δημιουργίας σχεδίου διαχείρισης καταστροφών

περιλαμβάνει τα μέτρα πρόληψης και προετοιμασίας των βιβλιοθηκών-υπηρεσιών πληροφόρησης. Ο προσδιορισμός των μέτρων αυτών διαφέρει από οργανισμό σε οργανισμό, και ποικίλει ανάλογα με παράγοντες, όπως η ασφάλεια, οι διαδικασίες αποθήκευσης, οι μέθοδοι καθαρισμού, τα μέτρα πρόληψης πυρκαγιάς. Το τρίτο βήμα της δημιουργίας σχεδίου διαχείρισης καταστροφών συνίσταται στην υποβολή προτάσεων για εφαρμογή επιπρόσθετων διαδικασιών, οι οποίες θα αποτρέψουν και ταυτόχρονα θα προετοιμάσουν για την εκδήλωση των κινδύνων με υψηλές πιθανότητες εκδήλωσης των Κατηγοριών 1 & 2 (Πίνακας 1). Οι περισσότερες καταστροφές της κατηγορίας 1 δεν μπορούν να προληφθούν, αλλά η επίδραση τους δύναται να μετριαστεί με την εφαρμογή κατάλληλων προληπτικών μέτρων. Για παράδειγμα, σε σεισμογενή περιοχή πρέπει να τηρούνται κανονισμοί και προφυλάξεις. Τα σχέδια ετοιμότητας αποτελούν τους σημαντικούς σχεδιασμούς για την αντιμετώπιση κινδύνων της Κατηγορίας 1. Η ετοιμότητα δύναται να περιλαμβάνει την ασφάλιση των συλλογών, τον προσδιορισμό των προτεραιοτήτων για τη διάσωση του υλικού, τον εντοπισμό εναλλακτικών αποθηκευτικών χώρων, την πυροπροστασία και την εκπαίδευση του προσωπικού, ώστε να υπάρχει γνώση των αρμοδιοτήτων του, σε περίπτωση εκδήλωσης καταστροφής.

Οι προληπτικές διαδικασίες δύναται να ενταχθούν στο πρόγραμμα συντήρησης του οργανισμού με στόχο την εφαρμογή διαδικασιών, ώστε να «μετατοπισθούν» κατηγορίες κινδύνων από την κατηγορία 2 προς την κατηγορία 4 (Πίνακας 1). Για να τεθούν σε εφαρμογή οι διαδικασίες αντίδρασης και αποκατάστασης, είναι σημαντικό να επισημαίνεται στο σχέδιο ποια μέλη του προσωπικού έχουν την αρμοδιότητα να κηρύξουν τον οργανισμό σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης και να θέσουν το σχέδιο σε εφαρμογή. Άλλες σημαντικές δραστηριότητες είναι η επικοινωνία με τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, οι διαπραγματεύσεις με τις ασφαλιστικές εταιρείες σχετικά με την αποζημίωση που δικαιούται η Βιβλιοθήκη, η καθοδήγηση των ομάδων αποκατάστασης των ζημιών, η επικοινωνία με τους ειδικούς διατήρησης.

Τα σχέδια διαχείρισης καταστροφής συνήθως αποτελούν εκτενή εγχειρίδια, που περιλαμβάνουν σχέδια πρόληψης, ετοιμότητας, αντίδρασης και αποκατάστασης. Συχνά στα σχέδια καταστροφών δεν αναφέρονται πρακτικές για την επίτευξη μεμονωμένων στόχων. Στα σχέδια διαχείρισης καταστροφών οι αρμοδιότητες κάθε ατόμου πολλές φορές δεν αποδίδονται με σαφήνεια. Επίσης, είναι σημαντικό να υπάρχει ενσωματωμένος στο σχέδιο κατάλογος με όλα τα μέλη της ομάδας διαχείρισης καταστροφών και τις αρμοδιότητές τους σε κάθε βήμα εφαρμογής του σχεδίου. Επιπροσθέτως, πρέπει να αναφέρεται η συχνότητα, με την οποία

οφείλουν να γίνονται οι εργασίες. Τέλος, στο σχέδιο μπορούν να συμπεριληφθούν και ορισμένα προληπτικά μέτρα. Πάντως, η ανάπτυξη σχεδίου διαχείρισης καταστροφών από μια Βιβλιοθήκη απαιτεί συνεχή προσπάθεια. Σημαντικό είναι ότι το σχέδιο δεν πρέπει να γίνεται αντιληπτό απλά ως ένα σχέδιο, που τίθεται σε εφαρμογή όταν εκδηλωθεί κάποια καταστροφή, αλλά ως μια δραστηριότητα, που απαιτεί συμμετοχή, ευθύνη και διαρκή ενημέρωση.

3.3 Η προσέγγιση της Βρετανικής Βιβλιοθήκης

Η Βρετανική Βιβλιοθήκη ορίζει την καταστροφή ως «ένα γεγονός που διαταράσσει την ομαλή λειτουργία του οργανισμού ή δημιουργεί αναστάτωση», ενώ η διάσωση υλικού αφορά «σε κάθε συμβάν που δημιουργεί κίνδυνο φθοράς ή απώλειας των συλλογών της Βιβλιοθήκης» (British Library Research, 1997). Ένα τέτοιο συμβάν μπορεί να είναι η αύξηση της θερμοκρασίας σε κάποιο χώρο αποθήκευσης συλλογών ή μια τοπική καταστροφή από πλημμύρα. Συνεπώς, οι διαδικασίες, που έχουν προσδιοριστεί και περιληφθεί στη συγκεκριμένη προσέγγιση, χαρακτηρίζονται από ευρύτητα και ευελιξία, και είναι εφαρμόσιμες ανεξάρτητα από το είδος του συμβάντος και τα αποτελέσματά του.

Το σχέδιο διαχείρισης καταστροφών διακρίνεται σε δύο επίπεδα. Το πρώτο επίπεδο περιλαμβάνει την αξιολόγηση και ανάλυση του κινδύνου για τον προσδιορισμό των προληπτικών μέτρων, τα οποία θα ληφθούν, προκειμένου να αποτραπεί η εκδήλωση καταστροφών στο χώρο της Βιβλιοθήκης. Τα προληπτικά αυτά μέτρα ποικίλουν και περιλαμβάνουν από μέτρα ασφαλείας μέχρι προγράμματα αποκατάστασης των κτιριακών υποδομών. Το δεύτερο επίπεδο βασίζεται σε ένα σύστημα διαχείρισης εκτάκτων αναγκών για μη προβλέψιμες καταστροφές, με στόχο την ελαχιστοποίηση των κινδύνων για τους εργαζόμενους, τις κτιριακές υποδομές, τον εξοπλισμό, τις συλλογές, αλλά και τις υπηρεσίες. Το σύστημα εκτάκτων αναγκών οφείλει να παρέχει κάλυψη διαρκώς, χωρίς διακοπή μέσω ενός συστήματος εργασίας με βάρδιες, ώστε να διασφαλίζεται η ύπαρξη πάντοτε ενός υπευθύνου εκτάκτων αναγκών.

Το τμήμα του σχεδίου, που αφορά στην περιφρούρηση των συλλογών, περιλαμβάνει τη διατήρηση, συντήρηση, αποθήκευση της συλλογής, καθώς και τη σύσταση τμημάτων ασφαλείας, που προλαμβάνουν και διαχειρίζονται συμβάντα, τα οποία δύναται να απειλήσουν τις συλλογές. Σχέδια διάσωσης υπάρχουν για να διασφαλίζουν πως οι υπό κίνδυνο συλλογές θα διαφεύγουν άμεσα τον κίνδυνο, και πως οι πληγείσες συλλογές θα διασωθούν και θα λάβουν την απαραίτητη φροντίδα όσο αμεσότερα γίνεται.

3.4 Η προσέγγιση της IFLA

Η IFLA διεξήγαγε ειδική έρευνα (Lyll, 1993) για τη διαχείριση καταστροφών και εξέδωσε ένα εγχειρίδιο με τίτλο «IFLA principles for the care and handling of library material» σχετικά με την ασφάλεια και το σχεδιασμό διαχείρισης καταστροφών. Σύμφωνα με τις οδηγίες της IFLA, η διαχείριση των καταστροφών σε επίπεδο πρόληψης είναι απαραίτητη. Στην συνέχεια, πρέπει να λαμβάνονται μέτρα για την αντιμετώπιση των συνεπειών των καταστροφών, είτε είναι φυσικές, είτε ανθρωπογενείς. Για αυτόν το λόγο, έχουν εκδοθεί βοηθητικά εγχειρίδια, ώστε να εφαρμοστούν από τους οργανισμούς προληπτικά μέτρα και να συνταχθούν αποτελεσματικά σχέδια αντιμετώπισης του κινδύνου και διάσωσης του υλικού. Στο εγχειρίδιο της IFLA επισημαίνονται ορισμένα βασικά σημεία, συνήθως στο πλαίσιο των σταδίων: α. αξιολόγηση κινδύνων, β. πρόληψη, γ. ετοιμότητα, δ. ανταπόκριση, και ε. αποκατάσταση.

Σημαντική προϋπόθεση επιτυχημένης εφαρμογής του σχεδίου είναι η επικοινωνία με τις τοπικές αρχές ως προς τη διασφάλιση της διαθεσιμότητας εναλλακτικών υποδομών και υπηρεσιών σε περίπτωση καταστροφής. Παράλληλα, τονίζεται η ανάγκη για συνεργασία με άλλες βιβλιοθήκες και υπηρεσίες πληροφόρησης της περιοχής για την επίτευξη οικονομικών κλίμακας. Επίσης, η IFLA στις εκδοθείσες οδηγίες τονίζει την ανάγκη για πρόληψη, προσπαθώντας να αφυπνίσει τους οργανισμούς να λαμβάνουν μέτρα μείωσης και πρόληψης των κινδύνων, και όχι μόνο αντιμετώπισης των καταστροφών κατά τη φάση της αντίδρασης και της αποκατάστασης. Η πρόληψη αφορά και στο φυσικό περιβάλλον και συνδέεται με την ελεγχόμενη θερμοκρασία και υγρασία, τον καλό εξαερισμό, τον ελεγχόμενο φωτισμό και τον περιορισμό του κινδύνου φθοράς. Επιπροσθέτως, το κτίριο της Βιβλιοθήκης πρέπει να είναι σχεδιασμένο με τέτοιο τρόπο, ώστε να ανταποκρίνεται στους στόχους διατήρησης. Οι στόχοι αυτοί επηρεάζουν πλευρές του σχεδιασμού, όπως τα υλικά κατασκευής των κτιρίων (που μπορεί κάτω από κατάλληλες συνθήκες να εξασφαλίσουν ικανοποιητικές κλιματικές συνθήκες στον εσωτερικό χώρο), τα υλικά των εσωτερικών χώρων, των επίπλων, καθώς επίσης και του φωτισμού, φυσικού και τεχνητού.

4. Συμπεράσματα

Το ενδιαφέρον γύρω από το θέμα της διαχείρισης καταστροφών παγκοσμίως αυξάνεται όλο και περισσότερο. Οι βιβλιοθήκες – υπηρεσίες πληροφόρησης, αποτελώντας διαχρονικά τα θησαυροφυλάκια της γνώσης και της μνήμης της ανθρωπότητας, πρέπει να προστατεύονται από οποια-

δήποτε ενδεχόμενη καταστροφή. Η πρόληψη αποτελεί οπωσδήποτε μια προϋπόθεση για κάθε σύγχρονη υπηρεσία πληροφόρησης. Συνεπώς, η διοίκηση της βιβλιοθήκης οφείλει να λαμβάνει τα κατάλληλα μέτρα και να μεριμνά για την κατάρτιση των σχεδίων και στρατηγικών, τόσο για την προστασία και την πρόληψη, όσο και για την αντιμετώπιση των κινδύνων και των καταστροφών, όταν εμφανίζονται. Πέρα, όμως, από την πολιτική της διοίκησης και από τα σχέδια των διεθνών οργανισμών, όπως η UNESCO, σημαντικό είναι ότι έχει πλέον καταστεί σαφές και αποτελεί συνείδηση του κάθε χρήστη-αναγνώστη η αναγκαιότητα της ετοιμότητας, της πρόληψης και της αντιμετώπισης των κινδύνων.

Τα παραδείγματα βιβλιοθηκών, όπως της Αλεξάνδρειας, η οποία έχει πλέον εισέλθει στην περιοχή του μύθου και του χαμένου παραδείσου της βιβλιοθήκης, ή νεότερων βιβλιοθηκών, που καταστράφηκαν από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και έπειτα, είναι ιδιαίτερης σημασίας. Η γνώση του παρελθόντος και η διαφύλαξη της μνήμης βοηθά στην πληρέστερη και επαρκέστερη κατάρτιση σχεδίων για την αντιμετώπιση των κινδύνων. Ιδιαίτερα, σε μια μεταβαλλόμενη εποχή και σε ένα υβριδικό περιβάλλον συνύπαρξης του εντύπου με το ψηφιακό, οι λειτουργίες και οι παρεχόμενες ψηφιακές και ηλεκτρονικές υπηρεσίες των βιβλιοθηκών δημιουργούν νέα δεδομένα. Ως εκ τούτου, η παραδοσιακή βιβλιοθήκη ως φυσικός χώρος επαναπροσδιορίζεται, καθώς η επίσκεψη σε αυτήν δεν είναι απαραίτητη σε πολλές τουλάχιστον περιπτώσεις. Σε αυτό το πλαίσιο, νέες προκλήσεις και δυνατότητες υπάρχουν για τη βιβλιοθήκη ως φυσικό χώρο σχετικά με τη διαφύλαξη των θησαυρών, την ανάδειξη των συλλογών και τη σύνδεσή τους με την επιστημονική, κοινωνική και οικονομική ζωή. Μια από τις απαραίτητες, συνεπώς, προϋποθέσεις για την αξιοποίηση των νέων δυνατοτήτων και προκλήσεων είναι η γνώση της ιστορίας των βιβλιοθηκών και ο αποτελεσματικός σχεδιασμός για την πρόληψη και την αντιμετώπιση των κινδύνων και των καταστροφών.

Ευχαριστίες

Οι συγγραφείς θέλουν να απευθύνουν ευχαριστίες στον κ. Κωνσταντίνο Σπ. Στάικο, ιστορικό των βιβλιοθηκών, για την κριτική ανάγνωση του κειμένου και τις παρατηρήσεις του, που βελτίωσαν το αποτέλεσμα της εργασίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βαλάσης, Διονύσης (1999), «*Αχ τα βιβλία*»: προστασία και προληπτική συντήρηση υλικού Βιβλιοθηκών, Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Barbier, Frederic (2001), *Ιστορία του βιβλίου*, μετ. Μαρία Παπαηλιάδη, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- British Library research (1997), *Quality management and benchmarking in the information sector: results of recent research*, London: Bowker Saur.
- Bryson, Jo (1999), *Effective library and information centre management*, London: Gower.
- Casson, Lionel (2006), *Οι βιβλιοθήκες στον αρχαίο κόσμο*, μτφρ. Αντιγόνη Φιλίππουπούλου, Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Diamond, Tom (2006), “The impact of hurricane Katrina and Rita on three Louisiana Academic libraries: a response from library administrators and staff”, *Library administration & management* 20, no4, pp. 194-4, 195-200.
- Eden, Paul & Matthews, Graham (1997), “Disaster management in libraries”, *Facilities*, vol. 15, no1/2, pp. 42-49.
- Goldstein, Arnold P. (1996), *The Psychology of Vandalism*. New York: Plenum Press.
- Gorman, G.E & Sydney, J. (2006), “Preserving cultural heritage in times of conflict”, in *Preservation management for libraries, archives and museums*, Facet Publishing, pp. 133-165.
- Henson, Stephen (2000), “Writing the disaster response plan: going beyond shouting “Help! Help!””, *Proceedings of the 9th Annual Federal Depository Library Conference*, October 22-25.
- Hammond, Hilary (1996), “Norfolk and Norwich central library: the emergency phoenix”, *New Library World*, vol. 97, number 1130, pp. 24-31.
- Himizaki Yamazaki, Ph. (2006), “Changing society, role of information professionals and strategy for libraries”, *World Library and Information Congress: 72nd IFLA General Conference and council*.
- IFLA/UNESCO (1994), *Public Library manifesto*.
- IFLA-PAC (2006), “Proceedings of the international symposium-the 3-D’S of preservation: disasters, displays, digitisation”, *International Preservation Issues*, Number Seven, διαθέσιμο στο <http://www.ifla.org/VI/4/news/ipi7-en.pdf>
- IFLA 7th General Conference and council, (2003), *Rising from the Wreckage: Development of Tsunami affected Libraries in Sri Lanka*, October.
- Κανελλοπούλου Μ., βλ. Μπότη
- Κατσιρίκου Ε. Ανθή (2001), *Σύγχρονες τάσεις στην οργάνωση και διοίκηση Βιβλιοθηκών*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπασωτηρίου.

- Κυριάκη-Μάνεση, Δάφνη (2006), *Νομοθεσία και Βιβλιοθήκες στην Ελλάδα: Η αντίληψη του Κράτους και η Αντίληψη της Κοινωνίας*, Αθήνα: Ίδρυμα Ευγενίδου.
- Lerner, Fred (2001), *The Story of Libraries from the Invention of Printing to the Computer Age*, New York – London: Continuum.
- Lincoln, Alan Jay (1989), “Vandalism: Causes, Consequence and Prevention.” *Library and Archival Security* 9:3/4: pp.37- 61.
- Lyall, Jan (1993), “Disaster planning for libraries and archives: understanding the essential issues”, *Proceedings of the Pan-African conference on the preservation and conservation of library and archival materials*, pp.103-112, IFLA.
- Matthews, Graham & Eden, Paul (1996), “Disaster management training in libraries”, *Library Review*, vol. 45, No.1, pp. 30-38.
- Μπάνου, Χριστίνα (2004), «Ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες και αναγνωστική πολιτική σε μια μεταβατική εποχή», *13ο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Μετά-Βιβλιοθήκες: οι βιβλιοθήκες μετά το Διαδίκτυο και τον Ιστό, Κέρκυρα 13 – 15 Οκτωβρίου 2004*. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: www.ionio.gr/libconf/programme.htm (πρόσβαση στις 29 Ιουλίου 2007).
- Μπότη – Κανελλοπούλου, Μαρία (2004), *Δίκαιο της πληροφορίας. Ζητήματα Πνευματικής ιδιοκτησίας, Ευρεσιτεχνίας, Βιβλιοθηκονομίας, Διαφήμισης*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Μπόκος, Γ.Δ. (2002), *Τεχνολογία και πληροφόρηση: από τη διαχείριση του βιβλίου στη διαχείριση της γνώσης*, εκδ. Παπασωτηρίου.
- Paredi, Angelo (1981), *Storia dell' Ambrosiana*, Milano: Neri Pozza Editore.
- Πελτίκογλου, Βασίλης – Σκεπαστιανού, Μαρία επιμ. (2000), *Διατήρηση και Συντήρηση των Βιβλιακών και Αρχειακών Συλλογών*, Ναύπακτος: Παπαχαράλάμπειους Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Ναυπάκτου.
- Pearce-Moses, Richard (2007), “The MayDay project: promoting disaster preperdness”, *OCLC Systems & services: International Digital Library Perspectives*, vol. 23. No. 1, pp. 16-20.
- Pollastron, Lucien X. (2007), *Books on Fire. The Tumultuous Story of the World's Great Libraries*, London – New York: Thames & Hudson.
- Polloni, Diana, (1996), “Picking up the pieces: an organizational profile of the library disaster center”, *Library management*, vol. 17, no 1, pp.37-40.
- Raven, James (2004), *Lost Libraries: the destruction of great book collections since antiquity*, London: Palgrave Macmillan.
- Σκεπαστιανού, Μαρία (1995), *Λεξικό όρων διατήρησης και συντήρησης έντυπου υλικού*, Θεσσαλονίκη: Τυποφιλία.
- Σκεπαστιανού, Μαρία (1998), *Διατήρηση τεκμηρίων βιβλιοθηκών και αρχείων*, Θεσσαλονίκη: Τυποφιλία.

- Στάικος, Κωνσταντίνος Σπ. (1996), *Βιβλιοθήκη. Από την Αρχαιότητα ως την Αναγέννηση και Σημαντικές Ουμανιστικές και Μοναστηριακές Βιβλιοθήκες*, Αθήνα.
- Στάικος, Κωνσταντίνος Σπ. (2002), *Η Ιστορία της Βιβλιοθήκης στον Δυτικό Πολιτισμό. Από τον Μίνωα στην Κλεοπάτρα*, Αθήνα: Κότινος.
- Στάικος, Κωνσταντίνος Σπ. (2005), *Η Ιστορία της Βιβλιοθήκης στον Δυτικό Πολιτισμό. Από τον Κικέρωνα στον Αδριανό*, Αθήνα: Κότινος.
- UNESCO, (1996), *Memory of the world: Lost memory-Libraries and archives destroyed in the twentieth century*.
- Varlamoff, Therese-Marie (2004), *Survey on disaster planning in national libraries, 70th IFLA General conference and council*, Buenos Aires, 22-27 August.
- Χλωμούδης, Κων/νος & Κωσταγιόλας, Πέτρος (2004), *Σύγχρονες Βιβλιοθήκες τράπεζες πληροφοριών: οργάνωση και νέες τάσεις*, Αθήνα: Τζέι & Τζέι Ελλάς.

ABSTRACT

Banou Christina, Panagopoulou Thiresia, P.A. Kostagiolas
*Disaster management for library and
information services: Historical perspective*

The libraries-information services are identified as the treasuries of knowledge, intellectual heritage, scientific research and historical evidence. At the same time, libraries - information services diachronically seem to be the “great victims” of socio-political crises and environmental destructions. The increasing number of natural disasters in Europe during the Second World War illuminated both the vulnerability and the lack of preparedness to the protection of cultural heritage. As a result, needs assessments were carried out, manuals were written and regional co-ordination programmes initiated in order to face future disasters. This paper examines the theoretical background of disaster management in Libraries and Information Services; meanwhile it provides a historical overview as well as contemporary perspective of libraries’ disasters.

Key words: Library management, disaster management, prevention, cultural heritage protection.

